

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ІННОВАЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

Науковий журнал

Випуск 44

Том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Головний редактор:

Терешкінас Артурас – доктор соціальних наук, професор, професор кафедри соціології Університету імені Вітовта Великого (Каунас, Литовська Республіка)

Члени редакційної колегії:

Байша Кіра Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Херсонського національного технічного університету

Благуна Наталія Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Богуш Людмила Андріївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри менеджменту Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

Бочелюк Віталій Йосипович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри Запорізького національного технічного університету

Галацін Катерина Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 2 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Козяр Микола Миколайович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної механіки, інженерної графіки та машинознавства Національного університету водного господарства та природокористування

Кочарян Артур Борисович – кандидат педагогічних наук, доцент, радник Міністра освіти і науки України

Кузьменко Ольга Степанівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри фізико-математичних дисциплін Льотної академії Національного авіаційного університету, старший науковий співробітник Національного центру «Мала академія наук України»

Невмержицька Олена Василівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Пермінова Владислава Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування Чернігівського національного технологічного університету

Пушкарьова Тамара Олексіївна – доктор педагогічних наук, професор, начальник відділу проектного управління ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України, член-кореспондент НАПН України

Шапошникова Ірина Василівна – доктор соціологічних наук, професор, декан соціально-психологічного факультету Херсонського державного університету

Алісаускіене Мілда – доктор соціальних наук, професор, завідувач кафедри соціології Університету імені Вітовта Великого (Каунас, Литовська Республіка)

Гражісене Віталія – доктор педагогічних наук, завідувач відділу якості освіти Вільнюської академії мистецтв (Вільнюс, Литовська Республіка)

Конрад Яновський – PhD, ректор Економіко-гуманітарного університету у Варшаві (Варшава, Республіка Польща)

Електронна сторінка видання – www.innovpedagogy.od.ua

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 2 від 28.02.2022 року)

**Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта,
013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта, 015 – Професійна освіта
(за спеціальностями), 016 – Спеціальна освіта)
відповідно до Наказу МОН України від 14.05.2020 № 627 (додаток 2)**

**Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)**

Науковий журнал «Інноваційна педагогіка» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 22897-12797P від 02.08.2017 року)

Міжнародний цифровий ідентифікатор журналу: <https://doi.org/10.32843/2663-6085>

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ**Герасименко О.Ю.**ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ
У КРАЇНАХ СКАНДИНАВІЇ (ДОСВІД ШВЕЦІЇ ТА ФІНЛЯНДІЇ).....7**Дзін Лань**ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ В ТЕХНОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ:
ДОСВІД ПЕКІНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ.....11**Zakharova G.V., Urazova S.V., Maksymova I.O.**MASS COMMUNICATION MEDIA ON THE DIDACTIC EXCELLENCE
(SECOND HALF OF THE XXTH CENTURY).....15**Ковпак О.С.**РОЗВИТОК ЗАОЧНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
В УКРАЇНІ (50–80-ТІ РР. ХХ СТ.): ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА.....22**Корнієнко Є.Г., Гордєєва О.В., Корнієнко В.І.**ПЛЮСИ І МІНУСИ УЗАГАЛЬНЕННЯ.
РОЗВИТОК АБСТРАКТНОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ.....29**Цуй Лун**КРИТЕРІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
У КОЛЕДЖАХ ПРОВІНЦІЇ СИЧУАНЬ.....33**Чубрей О.С., Данілова О.М., Підгірна В.Н.**

НАУКОВИЙ ДОРОБОК ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ШКОЛИ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ....37

РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ (З ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ)**Vaibakova I.M., Hasko O.L.**EUROPEAN EXPERIENCE OF TEACHING ENGLISH TO LEARNERS
WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS.....41**Білозір О.С.,**РОЗВИТОК ПОЛІЛІНГВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ.....45**Бугина Л.М., Вакаров О.С.**ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ МІКРОБІОЛОГІЇ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ
В УМОВАХ КАРАНТИНУ.....52**Висотченко С.В., Зайцева І.В.**

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ.....56

Demianiuk N.O., Hural O.I.PECULIARITIES OF USING “ZOOM” DURING ENGLISH LANGUAGE CLASSES
IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....60**Євмененко О.В., Мітко М.О.**ТРАДИЦІЙНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
У ВИВЧЕННІ ТВОРІВ М. ГОГОЛЯ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ.....65**Заїка О.В.**ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ВМІНЬ ВИКОНУВАТИ ГЕОМЕТРИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ
ГРАФІКІВ ФУНКЦІЇ.....70**Isliamova K.S., Mykhailova L.Z., Chernysh L.M.**CREATING AND DEVELOPING OF STUDENTS' MOTIVATION
IN PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE STUDYING.....74**Костолович Т.В.,**ФОРМУВАННЯ АКЦЕНТУАЦІЙНИХ УМІНЬ В УЧНІВ ТРЕТЬОГО КЛАСУ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ.....78**Крекотень О.В., Байдак Л.І., Чирва А.С.**ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ МНЕМОТЕХНІК
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УНІВЕРСИТЕТІ.....84**РОЗДІЛ 3. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ****Байбекова Л.О., Пасинок В.Г., Птушка А.С., Язловицька О.В.**

ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗВО.....88

Барна Л.Й.

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ МІКРОБІОЛОГІЇ.....93

Буданов М.П. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ЮРИСТІВ ДЛЯ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ.....	98
Волинець К.І. МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИХОВАТЕЛЯ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	105
Волік О.В. ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ КУРСАНТІВ ЗВО СИСТЕМИ МВС.....	111
Горохівська Т.М. ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ У ЗВО В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ: ДОСВІД США.....	114
Грищенко С.В., Ілішова О.М., Єфімов Д.В., Макогончук Н.В. ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	119
Zhumbei M.M., Korchak L.V. FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF TOUR GUIDES IN MODERN TRAINING PROCESS.....	124
Ковальська В.С. СУТЬ І СТРУКТУРА ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ГАЛУЗІ.....	130
Коренева І.М. ДІАГНОСТУВАННЯ КОГНІТИВНОГО КОМПОНЕНТА ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ «ЗДАТНІСТЬ РОЗУМІТИ Й РЕАЛІЗОВУВАТИ СТРАТЕГІЮ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ».....	134
Лазарев О.В., Комісаренко Н.О. СУЧАСНІ МЕТОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В АГРАРНОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	142
Максимчук Г.М. ВИКОРИСТАННЯ П'ЯТИКРОКОВОЇ МОДЕЛІ НОССРАТА ПЕЗЕШКІАНА ДЛЯ ПРОФІЛАКТИКИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	146
Мельничук І.М., Муқан Н.В., Біда О.А., Пашко М.З. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ В США У ХХ–ХХІ СТ.....	150
Мироненко О.В., Видахвевич Т.І. РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ШЛЯХОМ ГЕЙМІФІКАЦІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	154
Oryshchyn I.S. DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE SPEECH COMPETENCE IN LISTENING IN STUDENTS OF NON-LINGUISTIC UNIVERSITIES.....	158
РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА	
Baldyniuk O.D., Roienko S.O. FEATURES OF SOCIALIZATION OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN IN THE CONDITIONS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL.....	162
РОЗДІЛ 5. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ	
Кравченко О.І., МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ГРОМАДАМИ.....	167
Топчій Г.С., Степаненко О.К., Білюк О.Г. ЗБЕРЕЖЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	171
РОЗДІЛ 6. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ	
Матвієнко О.В., Силенко Н.І. ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	175
Пенцак П.В. МЕТОДИКА ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКО-ПАТРІОТИЧНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ.....	181

ФОРМУВАННЯ АКЦЕНТУАЦІЙНИХ УМІНЬ В УЧНІВ ТРЕТЬОГО КЛАСУ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

FORMATION OF ACCENTUATION SKILLS IN THIRD GRADE STUDENTS IN THE PROCESS OF STUDYING GRAMMAR MATERIAL

Статтю присвячено проблемі вдосконалення акцентуаційної грамотності як важливої складової навчання учнів початкової школи, а саме: засвоєння норм наголошення української літературної вимови для вільного оволодіння українською мовою. Від акцентуаційної грамотності залежить не тільки естетична сторона мовлення, але і його семантика, бо відхилення від норм наголошення спричиняє незрозуміння мовлення, викликає порушення процесу усного обміну думками. Розкрито особливості формування акцентуаційних умінь в учнів третього класу на прикладі теми «Ненаголошені голосні [eu], [ue], що перевіряються наголосом». Описано напрямки роботи під час формування акцентуаційних умінь: перший – засвоєння учнями нормативного наголосу у вживаних словах, обов'язкових словах, передбачених освітньою програмою для вимовляння, правопису, розуміння значення; другий – вироблення умінь і навичок швидко й безпомилково визначати в будь-якому слові наголошений склад; третій – навчання школярів сприймати мовлення на слух, розуміти чітку логічну побудову не лише кожної фрази, а й висловлювання в цілому. Зазначено, що уроки з української мови треба будувати так, щоб види вправ з акцентології стали систематичними, вліталися в канву кожного уроку і виконували свою роль у формуванні певного акцентуаційного вміння. Доведено, що розвиток акцентуаційних умінь молодших школярів у процесі вивчення граматичного матеріалу має ґрунтуватися на знаннях про семантичні особливості слів та їх форм; представлення слів та їх форм повинно здійснюватися шляхом розкриття функціональної ролі у мовленні; формування й удосконалення умінь орфоепічного правильного, точного, комунікативно доцільного вживання різних типів наголосів повинно здійснюватися у процесі продукування зв'язних висловлювань в усній формі. Встановлено, що формування акцентуаційних умінь учнів третього класу забезпечує опанування школярами функціонального призначення семантичних одиниць та їх форм, а також формування вмінь свідомо відбирати мовні засоби відповідно до комунікативної ситуації, що є важливим для забезпечення мовленнєвої компетентності учнів початкових класів.

Ключові слова: акцентуаційні вміння, наголос, акцентуаційна грамотність, акцентуаційна норма.

The article is devoted to the problem of improving accentual literacy as an important component of primary school students' learning, namely: mastering the norms of emphasizing Ukrainian literary pronunciation for fluency in the Ukrainian language. Not only the aesthetic side of speech depends on accentuation literacy, but also its semantics, because deviation from the norms of emphasis causes misunderstanding of speech, causes a violation of the process of oral exchange of ideas. The peculiarities of the formation of accentuation skills in third grade students on the example of the topic "Unstressed vowels [e], [ie], checked by stress" are revealed. The directions of work during the formation of accentuation skills are described: the first is the assimilation by students of normative emphasis in used words, obligatory words provided by the educational program for pronunciation, spelling, understanding of meaning; the second – the development of skills and abilities to quickly and accurately determine the stressed syllable in any word; the third is teaching students to perceive speech by ear, to understand a clear logical construction not only of each phrase, but also of the utterance as a whole. It is noted that lessons in the Ukrainian language should be built so that the types of exercises in accentology become systematic, intertwined in the outline of each lesson and play their role in the formation of a certain accentuation skills. It is proved that the development of accentuation skills of junior students in the process of studying grammatical material should be based on knowledge of the semantic features of words and their forms; representation of words and their forms should be carried out by revealing the functional role in speech; the formation and improvement of orthoepic skills of correct, accurate, communicatively appropriate use of different types of accents should be carried out in the process of producing coherent utterances in oral form. It is established that the formation of accentuation skills of third graders provides students with mastery of the functional purpose of semantic units and their forms, as well as the formation of skills to consciously select language tools according to the communicative situation, which is important to ensure speech competence of primary school students.

Key words: accentuation skills, emphasis, accentuation literacy, accentuation norm.

УДК 373.3:811.161.2'36 (07)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/44/1.16>

Костолович Т.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії
і методик початкової освіти
Рівненського державного гуманітарного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Основна ознака розвитку цивілізованого суспільства – це культура мовлення його громадян вміння правильно говорити, писати, точно формулювати, висловлювати свої думки, грамотно застосовуючи мовні знання у процесі спілкування. Закономірно, що дедалі більшої ваги в нашому суспільстві набуває питання забезпечення культури мовлення в усіх сферах життя, тобто боротьби за чистоту мови, її правильність, проти надмірних порушень

норм вживання окремих слів, їхніх форм, словосполучень і цілих речень. Основну роль у розв'язанні цієї проблеми має відігравати школа. Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)» [1], одним з пріоритетних напрямів перебудови школи визнала «Формування мовленнєвої культури в оволодінні рідною (українською) мовою». На формування особистості з високим рівнем комунікативної компетентності націлюють Національна доктрина розвитку освіти в Україні

[5], Державний стандарт початкової освіти [2], Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти [3]. У «Концепції мовної освіти в Україні» акцентовано, що треба «постійно дбати про культуру усного і письмового мовлення, правописну грамотність» [4].

У цьому контексті важливим є вдосконалення акцентуаційної грамотності як важливої складової навчання учнів початкової школи, а саме: засвоєння норм наголошення української літературної вимови для вільного оволодіння українською мовою. Від акцентуаційної грамотності залежить не тільки естетична сторона мовлення, але і його семантика, бо відхилення від норм наголошення спричиняє нерозуміння мовлення, викликає порушення процесу усного обміну думками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням проблем дотримання нормативності усної і письмової літературної мови, загальноприйнятих у нашому суспільстві правил, стандартів (орфоепічних, акцентологічних, орфографічних, морфологічних, синтаксичних, слововживання тощо), здатностей використовувати мовні можливості мови відповідно до комунікативної мети висловлювання, умов спілкування займалися багато науковців, а саме: Н. Бабич, А. Бакало, М. Волощак, О. Гриценко, Е. Палихата, М. Пентиліук, О. Пономарів, О. Сербенська та ін. Цікаві методичні прийоми та практичні завдання на усунення типових порушень літературних норм та вироблення навичок правильного, точного, образного мовлення пропонують в публікаціях на сторінках фахових журналів і газет такі вчені-методисти та вчителі-практики, як І. Бережна, А. Булачек, В. Гальчук, Є. Гопштер, Н. Дика, Н. Логвиненко, О. Попова та ін. Однак, незважаючи на певні успіхи в цій галузі, теорія й практика навчання нормативності (культури мовлення) потребує подальшого розвитку й удосконалення, тому що у наведених дослідженнях розглядаються лише окремі аспекти проблеми.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Недослідженими залишаються важливі питання, пов'язані з методикою системного розвитку й формування вмінь і навичок культури мовлення на уроках української мови в початкових класах; не визначені критерії відбору вправ та дидактичного матеріалу для формування культури мовлення і місце цієї роботи в навчальному процесі та в структурі уроку; не розроблені питання комплексного підходу до формування культури мовлення в учнів початкової школи. Окреслені питання потребують вирішення.

Мета статті – розкрити особливості формування акцентуаційних умінь в учнів 3 класу на прикладі теми «Ненаголошені голосні [e^н], [i^н], що перевіряються наголосом».

Виклад основного матеріалу. Наша робота над формуванням акцентуаційних умінь

здійснювалася у трьох напрямках: перший – засвоєння учнями нормативного наголосу у вживаних словах, обов'язкових словах, передбачених освітньою програмою для вимовляння, правопису, розуміння значення; другий – вироблення умінь і навичок швидко й безпомилково визначати в будь-якому слові наголошений склад; третій – навчання школярів сприймати мовлення на слух, розуміти чітку логічну побудову не лише кожної фрази, а й висловлювання в цілому.

Перший та третій з цих напрямків переслідують суто орфоепічну мету, тобто спрямовані на формування в молодших школярів культури усного мовлення. Другий напрямок слугує важливою і обов'язковою основою для розв'язання учнями орфографічних завдань, пов'язаних із правописом слів з ненаголошеними голосними.

Ми систематично практикували на уроках мови такі види роботи: читання окремих складів, слів, словосполучень, речень і текстів, насичених звуками й звукосполученнями, у вимові яких можливі відхилення від норми; читання текстів, супроводжуване поясненням вимови й написання; перевірку наголосів за допомогою словника; спостереження за вимовою слів і наголошуванням у порівняльному плані – для уникнення небажаної інтерференції; спостереження за наголосами, які розрізняють смисл слів та їх форм.

Вважаємо ефективними усні завдання, виконання яких пов'язані з використанням диктофона (телефону). Це завдання на прослуховування записів художніх творів, прочитаних майстрами слова, з подальшим їх орфоепічним аналізом; запис свого мовлення та порівняння його з мовленням майстра слова; чергування читання й слухання записаних слів; аналіз мовлення однокласника, записаного на диктофон тощо.

Крім описаних вправ, які ми вклинювали систематично у процес вивчення граматичного матеріалу, працювали над окремими темами, передбаченими навчальною програмою початкової школи.

Продемонструємо нашу роботу на прикладі теми «Ненаголошені [e^н], [i^н], які перевіряються наголосом». (З клас, чинна програма під керівництвом О. Я. Савченко, змістова лінія «Досліджуємо мовні явища») [6]. Ми детально зупиняємося на цій темі тому, що робота над формуванням умінь визначати наголошений і ненаголошений склад має надзвичайно велике значення. Від якості зазначених умінь буде залежати успішність учнів у оволодінні не тільки правописними навичками, а й акцентуаційними.

На уроки української мови та читання планували спеціальні вправи із завданнями, орієнтованими на формування орфоепічних умінь: спостерігати за наголосом, добираючи перевірні слова, змінюючи їх форму чи аналізуючи споріднені та корінь слова.

Уважаємо, що вся робота щодо вивчення ненаголошених голосних [e^н], [и^н], що перевіряються наголосом буде ефективною лише тоді, коли проводити її в певній системі. Перший компонент цієї системи – розвиток фонематичного слуху.

Необхідність розвитку фонематичного слуху впливає з особливостей самої орфограми, розпізнавання й перевірка якої пов'язані з аналізом вимови. Не розрізняючи наголошені й ненаголошені голосні звуки, учні не бачать орфограми навіть у простих за будовою словах, і тому допускають помилки. Тому розвиток фонематичного слуху – одне з головних завдань уроків української мови.

Другий компонент системи – розвиток навичок морфемного аналізу.

Для правопису ненаголошених [e^н], [и^н], вміння здійснювати морфемний аналіз має першочергове значення.

Третій компонент системи – розвиток усного мовлення і збагачення словникового запасу учнів. Перевірні слова відшукати не завжди легко й просто. Тому учні повинні мати певні знання зі словотвору; вміння зіставляти слова допоможе у цьому випадку і багатий словниковий запас.

Метою першого уроку в 3 класі на засвоєння правопису слів з сумнівними ненаголошеними голосними в корені є удосконалення в учнів літературної вимови ненаголошених [e^н], [и^н] та ознайомлення школярів з правилом перевірки написання букв, що позначають ці звуки.

Для загострення уваги учнів на особливостях саме вимови ненаголошених [e^н], [и^н] пропонуємо учням уважно послухати й сказати, який голосний звук вони чують у першому складі таких слів: [сте^нбло], [пе^нро], [ре^нбра]; [ли^нсти], [стри^нжі], [сич].

Дослухаючись до літературної вимови цих слів, за якої [e], [и] звучать наближено один до одного, діти цілком закономірно дають різні відповіді: одні чують [e], інші [и].

Тоді ще раз пропонуємо їм послухати ці слова й умовно записати їх так, як чуємо.

Учні усі разом вимовляють вголос слова й одночасно записуємо їх на дошці так, як вони сприймаються ними на слух: ст[e^н]бло, п[e^н]ро, ре[и^н]бра; л[и^н]сти, стр[и^н]жі, сич.

Записавши ці слова у вигляді, наближеному до орфоепічного звучання, визначаємо в кожному з них наголошений склад і звертаємо увагу школярів на те, що всі звуки, у позначенні яких ми сумнівалися, стоять у ненаголошених складах. Змінюємо слова так, щоб ненаголошений голосний, став наголошеним. Вимовляємо слова, підкреслюючи при цьому, що саме така вимова є правильною. Діти приходять до висновку, що ненаголошений звук [e] вимовляється з наближенням до [и] – [e^н], а ненаголошений [и] вимовляється з наближенням до [e] – [и^н]. А під наголосом звуку [e], [и] чуємо чітко.

Після цього пропонуємо гру «Упіймай ненаголошені звуки [e^н], [и^н]». Учитель називає слова (весняний, степи, тиша, землі, гриби, озера, верба), школярі сигнальними картками сигналізують про наявність ненаголошених звуків.

Далі говоримо, що для позначення на письмі звуків [e^н], [и^н], потрібно вибрати якусь одну букву – е або и. Звертаємось до дітей:

– Як же дізнатися, яку букву слід написати? (Вислуховуємо пропозиції дітей).

– Послухайте такі слова: весна – весни. Скажіть, де чітко чуємо голосний першого складу (У першому слові).

– Чому? (Він наголошений).

– Яку букву пишемо у слові весни? (Букву е).

– А яку букву будемо писати у слові весна? (Учні здогадуються, що теж букву е).

– Яку букву пишемо у словах село, земля? Як ви це доведете?

За аналогією до проаналізованих випадків учні вже досить легко знаходять перевірні до слів, запропонованих у наступному завданні: зерно, степи, сестра, гриби.

– Запишіть слова, які допомагали нам дізнатися, яку букву, е чи и, слід вживати, коли чуємо сумнівний звук і визначте наголос.

Поруч з першою колонкою слів на дошці й в зошитах учнів записуємо другу:

З[e^н]рно – зерна

ст[e^н]пи – стéп

с[e^н]стра – сестри

гр[и^н]би – грíб

– Уважно подивіться і скажіть, який «ключик» ми знайшли до слів першої колонки? Що допомогло нам правильно знайти потрібні букви? (Учні звертають увагу, що в усіх словах змінився наголос).

– Так, саме наголос і допоміг нам дізнатися, яку букву слід писати в цих словах.

– Сформуємо тепер колективно правило про те, як дізнатися, яку букву, е чи и, треба писати в ненаголошеному складі.

Діти формулюють першу частину правила: сумнівну букву в слові, яка позначає ненаголошений звук [e] або [и], можна перевірити, змінивши слово. Для закріплення першої частини правила учням необхідно запропонувати ряд вправ на зміну слів з метою визначення букви, яку слід писати в ненаголошеному складі.

Школярі знаходять перевірні форми і записують їх у першу чергу, а після них – контрольовані слова в орфографічному вигляді:

межі – м...жа;

сте́бла – стебло;

крíла – кр...ло;

чíсла – ч...сло.

У кожному із двох складових слів необхідно позначити наголос.

Аналогічно будемо роботу над другим способом перевірки правопису ненаголошених голосних – шляхом добору спільнокореневих слів.

Для цього беремо слова: гречаний, рибалка і пропонуємо учням змінити їх так, щоб ненаголошений перший склад став наголошеним.

Діти змінюють слова і звертають увагу на те, що наголос у словах при цьому залишається постійним, на другому складі.

Отже, учні роблять висновок, що тим способом, про який вони тільки-но дізналися, можна перевірити написання не всіх слів. Для заданих слів слід шукати інший спосіб.

– Доберіть до кожного з цих слів спільнокореневе і подивіться, чи не знайдеться серед них слово із «ключиком» для відповіді. Пригадайте, які слова називаються спільнокореневими і виконайте завдання.

На дошці записуємо дібрані учнями спільнокореневі слова:

Р[u^е]балка – риба, рибка, р[u^е]бальський, р[u^е]балити.

Гр[е^ч]чаний – гречка, гречечка, гр[е^ч]чаник.

– Визначте корінь у словах першої групи (Корінь риб-).

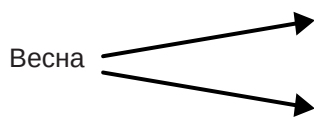
– Яка буква пишеться у цьому корені під наголосом? (Буква *и*).

– Які з дібраних спільнокореневих слів допомагають нам знайти правильну букву для написання слова рибалка? (Слова *риба, рибка*).

Аналогічно опрацьовуємо слова другої групи. Діти роблять висновок, що в корені з ненаголошеними [е^ч], [и^ч] пишеться буква, що позначає звук, який ми чуємо під наголосом. А щоб дізнатися, яку букву писати, е чи и, до цього слова необхідно дібрати спільнокореневі і серед них знайти перевірене. Після цього учні закріплюють формулювання другої частини правила за підручником: є ще один спосіб перевірки такої букви: треба до слова з ненаголошеним звуком дібрати таке спільнокореневе, у якому цей звук наголошений.

Потім розглядають таблицю у підручнику і досліджують, що означають вислови «змінити слово» та «дібрати спільнокореневе слово».

Змінити слово:
весна – вєсни

Дібрати спільнокореневе:
весна – вєсненька

Доцільним буде розучування вірша Д. Білоуса: «Яку писати літеру: е чи и?»

Все важливе в нашій мові.

Ось, приміром, річ така:

Е чи И писати в слові –

часто сумнів виника:

сЕло чи сИло?

Якщо ясно, то не дуже –

щоб уникнуть зайвих мук,

ти під наголос, мій друже,

зразу став сумнівний звук:

селó – сєла.

Звук виразно зазвучить –

як писать тебе навчить.

Далі радимо виконати завдання, яке вимагає серед кількох поданих спільнокореневих слів чи граматичних форм одного слова вибрати ті, які могли б служити перевірними:

ц...глина (цегляний, цегла, цегельня)

д...мар (димок, диміти, дим)

з...ма (зимонька, зимовий, зимувати).

Отже, на першому уроці вивчення правопису ненаголошених [е], [и] в корені діти пригадали правильну вимову цих звуків в ненаголошеному складі й вивели самостійно правило перевірки написання слів з цими голосними. На цьому уроці використовувалися вправи, які сприяли формуванню правильної вимови ненаголошених голосних [е], [и].

Мета другого й наступних уроків на засвоєння цієї теми – вчити учнів застосовувати правило про перевірку ненаголошених [е^ч], [и^ч] під час виконання вправ.

На цей урок ми дібрали такі вправи:

1. Списування слів зі вставленням пропущених літер та дописуванням перевірних слів.

2. Списування текстів зі вставленням пропущених літер, усний добір перевірних слів і пояснення написання літер.

3. Списування з підкреслюванням букв, що позначають ненаголошені [е^ч], [и^ч], і пояснення їх правопису.

Для формування навичок правильної вимови та написання слів з ненаголошеними [е^ч], [и^ч] основну увагу приділяли вправам, які базуються на слухових сприйняттях. Адже, лише навчившись сприймати і «впізнавати» виучувані орфограми на слух, учні по-справжньому зможуть виявляти свою грамотність. Для цього необхідний комплекс вправ, у виконанні яких зорові, слухові, мовно-рухові і навіть моторні відчуття діяли б у взаємозв'язку з поступовим наданням переваги слуховому сприйняттю. З цією метою на кожному етапі формування дій за правилом поряд з вправами на списування необхідно застосовувати різноманітного виду навчальні диктанти: зорово-слухові, слухово-зорові, слухові. За формою відтворення мовного матеріалу вони можуть бути як повні, так і вибіркові, а за характером виконання – творчі або диктанти із завданнями, самодиктанти, залежно від поставленої мети.

4. Зорово-слуховий диктант.

Учні записують на слух, сприйняті раніше зором слова (прочитані з дошки, підручника) або на дошці подаються перевірні слова (весело, широко, тесля, хижий), а учні на слух, під диктовку, записують спільнокореневі з ненаголошеними голосними [е^ч], [и^ч].

Веселий, широкий, пекти, хижак.

5. Диктант із завданням.

Диктуємо слова з ненаголошеними [e^н], [и^н], а учні повинні дібрати до них по 2–3 споріднених, визначити корінь і наголос (серед споріднених обов'язково має бути перевірне слово): *стебло, гречаний, кленовий, серпневий, великий*.

6. Які слова не спільнокореневі? Чому?

Записати тільки спільнокореневі слова, позначити наголос і корінь.

Село, селянин, силач, оселя; вишневий, вишня, вишенька, вишка.

7. Гра «Не помились».

Для цієї гри у дітей є сигнальні картки з голо-
сним [e], [и].

Читаємо слова з ненаголошеними [e], [и], дотримуючись правил орфоєпії, а діти мають показати, яку літеру слід писати, в корені слова. Таку гру можна проводити усно й письмово.

На третьому уроці вивчення цієї теми викорис-
товуємо такі види вправ:

1. Гра – змагання.

На дошці записані слова у три колонки:

с...ло ст...жу з...му ж...ве	шв...денький п...ро к...слиця в...чоріє	т...пленький пл...че кл...новий д...рева
---------------------------------------	--	---

З кожного ряду вчитель викликає по учневі, вони вписують потрібні букви, доводять правиль-
ність своєї відповіді. Після перевірки виконаного даємо різноманітні завдання, наприклад: вибрати три слова, дібрати до них спільнокореневі, позначити корінь; зробити звуковий розбір слова *вечо-
ріє*; назвати голосні звуки у слові *плече, стежки*.

2. Дібрати спільнокореневі слова й пояснити вимову і правопис. Скласти речення зі словом на вибір.

3. Зорово-слуховий диктант.

На дошці опорні слова: *темно, глибоко, зелень, зелений, червень, блиск, мигом, тремтять*.

Учні під диктовку записують текст (розділові
знаки вчитель називає):

Вже сонечко в море сіда;

У тихому морі тепліє

прозора глибока вода,

немов оксамит зеленіє.

На хвилях зелених тремтять

червоні іскри блискучі

і ясним вогнем миготять,

мов блискавка з темної тучі.

Наведена форма диктанту потребує від учнів
більшої уваги, виховує в них орфографічну пиль-
ність, загострює фонематичний слух.

У підручнику багато вправ, де потрібно вста-
вити пропущені е чи и. Якщо учні будуть вставляти
ці букви, то вони не навчатимуться самостійно знахо-
дити місце орфограми у слові (оскільки крапками

воно позначене), тому й не замислюватимуться
над цим. Під час диктанту ж учні самостійно
розв'язують цю проблему, і, природно, справля-
ється з нею не кожен.

4. Коментоване письмо, поєднане з грою
«Всезнайко».

Оголошуємо дітям, хто буде Всезнайкою. Далі
диктуємо речення, чи окремі слова, а Всезнайко
пояснює правопис кожного слова, підтверджуючи
правилом і перевірним словом, чітко, вимовляючи
наголос. Цей вид роботи використовуємо на кож-
ному уроці. Спочатку «Всезнайкою» призначаємо
сильніших учнів, потім – середніх, далі – слабших.

5. Пояснити правопис слів і скласти речення.

Рибалка, земля, березняк.

Зробити звуко-буквений аналіз слова
березняк.

6. Малюнковий диктант. Учитель показує
малюнки, учні записують слова і поряд перевіряє:
перо, весло, листок, зерно, верба, озеро, село.

7. Завдання-гра «Мовний теніс». Учитель
називає слово з виучуваною орфограмою і кидає
м'ячик одному з учнів. Той називає перевірне
слово і «відбиває» м'ячик учителеві.

Робота над засвоєнням цієї теми не обмежува-
лася описаними видами роботи. Опрацьовуючи
інші розділи, ми використовували зазначені вище
вправи, щоб актуалізувати й закріпити знання
учнів.

Висновки. Отже, наша робота була спрямо-
вана на забезпечення поетапності у формуванні
акцентуаційних умінь третьокласників, корекції
й удосконалення вмінь молодших школярів орфо-
епічно правильно оформляти своє мовлення,
спираючись на знання норм і правил української
мови.

У ході апробації розробленої методики було
доведено, що розвиток акцентуаційних умінь
молодших школярів у процесі вивчення грама-
тичного матеріалу має ґрунтуватися на знаннях
про семантичні особливості слів та їх форм; пред-
ставлення слів та їх форм повинно здійснюватися
шляхом розкриття функціональної ролі у мовленні;
формування й удосконалення умінь орфоепічного
правильного, точного, комунікативно доцільного
вживання різних типів наголосів повинно здійсню-
ватися у процесі продукування зв'язних висловлю-
вань в усній формі.

Отже, під час навчання встановлено, що фор-
мування акцентуаційних умінь учнів третього
класу забезпечує опанування школярами функ-
ціонального призначення семантичних одиниць
та їх форм, а також формування вмінь свідомо
відбирати мовні засоби відповідно до комуніка-
тивної ситуації, що є важливим для забезпечення
мовленнєвої компетентності учнів початкових
класів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=896-93-%EF>
2. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/prozatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>
3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. д. пед. н., проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
4. Концепція мовної освіти в Україні. URL : http://osvita.ua/doc/files/news/132/13252/Concept_L_education.doc
5. Національна доктрина розвитку освіти в Україні URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=347%2F2002>
6. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1–2 та 3–4 класи. Київ : Світоч, 2019. 336 с.